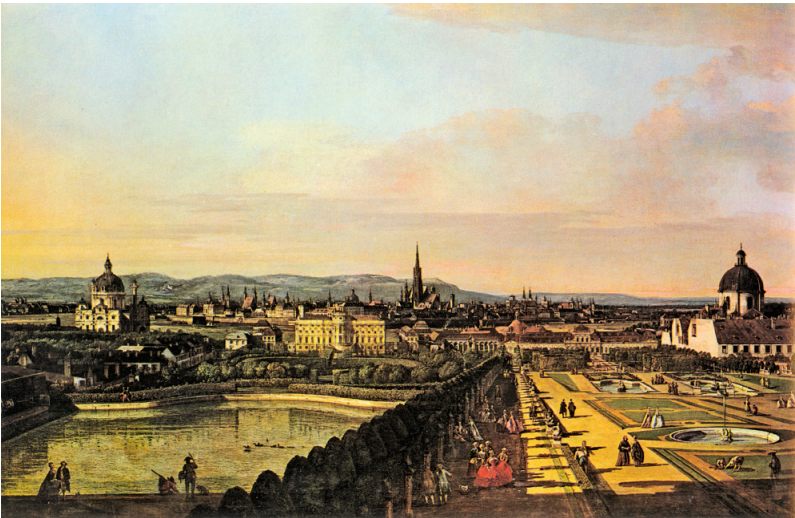

BEČ

DINASTIJA HABSBURG, MAHLER I FREUD

Bernardo Bellotto, *Pogled na Beč s Belvederea*, ulje na platnu, (1760).
Izrađena za caricu Mariju Tereziju.

Prema mjerilu jezične pripadnosti Beč bi morao biti srodan Berlinu; a prema kriteriju dugovječnoga političkog zajedništva mogao bi se svrstati uz Prag. Međutim, austrijska metropola, promatrana u krugu naših četiriju gradova, najviše potiče usporedbu s Parizom. U poglavlju o francuskoj metropoli upozorio sam na okolnost da je jedna od konstanti kulturne povijesti Francuza bila potpuna prevlast Pariza nad svim drugim gradovima njihove zemlje. Parižani su stoljećima krajeve u drugim dijelovima države smatrali »provincijom«, u nimalo laskavom smislu. Gotovo istovjetan status imao je neobično dugo i Beč, iako i manji gradovi, poput Salzburga i Graza, po svom kulturnom značenju već od davnine nisu mogli sloвити kao »pokrajina«.

Jedan od odlučujućih čimbenika u srodnosti Pariza i Beča njihov je politički položaj: imperijalna aura kraljevskih ili carskih gradova, središta velikih država. Zajedništvo je stoga u tome što su ti gradovi stoljećima simbolizirali upravljačku moć, utjecaj, pompu, protokole, reprezentaciju u graditeljstvu. U isti su mah i Pariz i Beč predstavljali apsolutne centre i u usporedbi s većinom velegradova na europskom kontinentu. Zemljopisno središnja zemlja Europe, Njemačka, zbog svojih političkih posebnosti, sve do kasnoga devetnaestog stoljeća nije imala neprijeporno središte, već nekoliko važnih gradova, uostalom kao i Italija; a treći, je istaknut primjer Rusija, koja je imala, pa i danas ima, dva težišta, Moskvu i Sankt Peterburg.

Dvije metropole nadalje potiču na usporedbu zbog snage koju bismo metaforički mogli nazvati magnetskom. Riječ je o demografskom čimbeniku, o privlačnoj snazi Beča i Pariza koja se očitovala u migracijskim pojavama, osobito u prošlim trima stoljećima. S obzirom na priljev stanovnika iz Mađarske i slavenskih zemalja, znakovito je da grad Wien, kako mu je službeno, njemačko ime, ima i po nekoliko drugojezičnih inačica: hrv. Beč, slov. Dunaj, mađ. Bécs, češki Viedeň.

Grad na Dunavu (na rijeci koja je u starija vremena, pjesnički rečeno, bila »lijepa plava« tekućica) u svojoj je povijesti bitno mijenjao svoj urbanistički izgled. Najveću promjenu doživio je u devetnaestom stoljeću, kad su krupni zahvati u gradsku jezgru pružili središnjim predjelima onaj oblik po kojemu je Beč danas prepoznatljiv svakom obaviještenom posjetitelju. Slučaj je htio da su i opet austrijska i francuska metropola, svaka prema svojim, ali neobično srodnim potrebama, pristupile modernizaciji gradskih struktura u isto doba. Druge europske prijestolnice nisu svoj izgled u tako kratkom vremenu i tako korjenito preobličile prema načelima tada novog urbanizma kao Beč, koji je vremenski prednjačio, i francuska metropola – prema volji, gradskih otaca, kojima je prometna funkcionalnost i državna reprezentativnost više značila nego tradicijska slika.

I naposljetku, Beč i Pariz srodni su po tome što se u govoru o njima očituje, već odavna, neobična mentalna podvojenost u predodžbama o njihovim glavnim karakteristikama. Oba grada iz turističke perspektive s pravom slove kao mjesta profinjene osjetilne kulture, od glazbe, zabave i erotike do gastronomije. S druge strane, oba grada imaju i drugo lice, koje nije vedro i nasmiješeno nego vrlo ozbiljno, usredotočeno na osvajanje novih duhovnih pothvata.

U Beču je stvaralaštvo Ludwiga van Beethovena otvorilo novu stranicu u povijesti izraza, pokazavši snagu estetskog individualizma. Stotinjak godina kasnije u tom se gradu očitovao

duhovni radikalizam, posve oprečan stereotipu o lagodnom hedonizmu: funkcionalistička arhitektura Adolfa Loosa, atonalitetni ekspresionizam u glazbi Arnolda Schönberga, prodor psihoanalize u regije društvenih tabua – sve je probudilo svijest o tome da Beč nije samo grad valcera, poletnih opereta i Sacher-torte.

Beču je srodan dvolik Pariza. Najistaknutijoj zapadnoeuropskoj metropoli rafinirane zabave treba dodati i oprečnu perspektivu. Treba podsjetiti samo na radikalizam društvenokritičke filozofije u osamnaestom stoljeću, na asketsku revoluciju kubiističkoga slikarstva, ili na duhovne potrese koje je izazvao egzistencijalizam. Zemljopisna udaljenost između dviju metropola zanemariva je kad pomišljamo ne samo na srodnost nego i na uzajamne kulturne dodire. Najjači je bio utjecaj bečke glazbene kulture na muzički život u Francuskoj, a posebno u Parizu. Loosovo shvaćanje arhitekture ostavilo je dubok u trag u Le Corbusierovu stvaralaštvu. Veliki švicarsko-francuski graditelj isticao je da je od ideja starijega bečkog kolege primio odlučujuće poticaje. A na području znanosti, filozofije i književnosti psihoanalitička teorija Sigmunda Freuda postala je jedno od najvažnijih polazišta novije francuske duhovnosti.

Povijest grada nalaže da se iz naše epohe uputimo u daleku prošlost. Uvid u početke te prošlosti mogli su Bečani i turisti steći prije tridesetak godina ako su se našli u najstrožem centru, blizu carske palače (Hofburg). Ondje su se mogle razgledavati arheološke iskopine, to jest temelji naselja iz rimskog doba, nađeni prilikom provođenja nekih suvremenih urbanističkih zahvata.

Stari zidovi potječu iz vremena kad su rimske legije (u drugom stoljeću poslije Krista) utvrđivale granice Carstva. Iz još starijih vremena potječe korijen toponima. Jedno od keltskih plemena koja su prije Rimljana dospjela na tlo današnje Austrije zvali su se Vindi ili Vindoni. Pretpostavlja se stoga da je rimski naziv Vindobona keltskog podrijetla. Postoje doduše i druga etimološka nagađanja, naprimjer vinogradarsko, prema kojemu je

u imenu Vindobona sadržana latinska sintagma *vino bono*, dobro vino. Bilo ovako ili onako, u devetom stoljeću spominje se Venia, iz čega se u kasnijem srednjem vijeku iskristaliziralo definitivno ime: Wien. U to je doba rimska utvrda već bila daleka prošlost, a austrijskim prostorima vladali su bavarski plemići. Treba napomenuti da su Bavarci njemački supstrat svih kasnijih političkih tvorevina na austrijskom tlu, koje je, znamo, privuklo i mnoge pripadnike drugih naroda.

Uspon Beča u srednjem vijeku posljedica je zemljopisnoga položaja istočne bavarske kneževine. Grad, koji je oko sredine dvanaestoga stoljeća vjerojatno imao oko osam tisuća stanovnika, našao se na raskrižju migracijskih i trgovinskih putova Istoka i Zapada, Sjevera i Juga. Međutim, Beč je stekao europsku važnost tek u posljednjim desetljećima trinaestoga stoljeća kad su austrijski krajevi pripali jednoj od najstarijih i najmoćnijih dinastija, lozi Habsburg, koja potječe iz Švicarske i jugozapadne Njemačke. Od šesnaestoga stoljeća pa sve do godine 1918. Habsburgovci su bili i akteri hrvatske povijesti. Kao rimsko-njemački carevi bili su stoljećima čimbenik na političkim putovima srednje i istočne Europe. Za razvoj Beča odlučujuća je okolnost da su se Habsburgovci u kasnom srednjem vijeku opredijelili upravo za taj grad. Otad pa do kraja Prvoga svjetskog rata život Beča ovisio je o vladarima te loze i o načinu kako su oni svoje interese uskladili s potrebama i željama građana.

Putopisci onog doba spominju Beč kao administrativno uređen grad, u kojemu vlasti nisu imale samo političke ambicije nego i kulturne. U tom pogledu posebne zasluge pripadaju nadvojvodi Rudolfu IV., koji je u povijest grada, pa i cijele srednje Europe, ušao kao utemeljitelj sveučilišta (1365), uz praško i krakovsko jednog od triju najstarijih univerziteta u srednjoj Europi. Među spomenicima kulture koji su i danas jedno od glavnih svjedočanstava u bečkoj veduti nalazi se slavna katedrala (Stephansdom). Njezino definitivno uobličavanje također je nastalo

za vladavine Rudolfa Utemeljitelja, kako su ga nazivali njegovi suvremenici.

Tko danas stoji zadivljen pred katedralom, ima razloga uputiti se u njezinu zanimljivu građevinsku povijest. Crkva je u svom nastajanju bila svjedočanstvo velike stilske preobrazbe u europskoj arhitekturi. U jedanaestom i dvanaestom stoljeću vladao je romanski stil, pa je prva građevinska zamisao za crkvu Sv. Stjepana odgovarala tom standardu. Za Rudolfa IV. romanski projekt više nije odgovarao novom, gotskom stilu, koji se bio proširio po Francuskoj, Njemačkoj i Engleskoj, te je katedrala u četrnaestom stoljeću doživjela dosljednu stilsku preinaku. Takva je danas pred nama. Vojvoda Utemeljitelj pobrinuo se i za ustroj administrativnih knjiga, a to je bio pothvat kojemu s povjesničarskog motrišta pripada temeljno značenje. Beč je u tom pogledu slijedio većinu europskih gradova. Važnost evidencije o građevinskim investicijama, porezima, izdacima i stečenom kapitalu, uz kroničarske knjige gradskih pisara, neprocjenjiva je; svaka historiografija bila bi inače upućena na mučne rekonstrukcije ili čak nagađanja.

Uvid u administraciju i kronike pokazuje da je Beč po vremenskim nepogodama i pošastima bio u razdoblju kasnoga srednjeg vijeka nažalost tipičan europski grad. Nisu ga mimoišle katastrofe poput kuge (oko sredine četrnaestoga stoljeća), godine gladi i česti požari, koji su bili posljedica uporabe drvene građe, koja se koristila većinom za stambene objekte siromašnijih ljudi. Tvrda građa, kamen ili nešto srodno, bila je simbol snage i ugleda. Samo pred bolešću bili su tada svi ljudi jednaki. Kuga, kolera, tuberkuloza i druge zarazne bolesti ulazile su u dvorce isto tako lako kao i u stračare. Prosječna životna dob bila je tada neobično niska – pogotovo u gradovima, gdje je, kao u svim europskim gradovima, pomanjkanje kanalizacije podizalo stupanj opasnosti od raznih zaraza, svakako više nego na selu.

U zapisima suvremenika mogu se, međutim, naći i mnoge pohvale. Ugledni humanist Enea Silvio Piccolomini, kasniji papa

Pio II., kao carski savjetnik dobro je poznavao Beč. Godine 1442. dao je u jednom pismu svojevrsan portret grada s privatnog motrišta. »Kuće su visoke i prostrane, ukrašene, solidno građene; dvorišta su uredna, a sobe su udobne, dobro ložene, jer zime su oštre. Svugdje su prozori ostakljeni, vrata i rešetke većinom od željeza. U sobama cvrkuću ptice u svojim krletkama, a domaćini se mogu pohvaliti mnoštvom vrijedna namještaja. Ako posjeduješ građanski dom, čini ti se da si ušao u plemićke odaje. Podrumi su tako duboki i široki da doista vrijedi uzrečica prema kojoj postoje dva Beča, nadzemni, i podzemni. Ulice i uličice popločene su čvrstim kamenjem, u koje kotači zaprežnih vozila ne mogu utonuti...«¹¹

Iz dokumentacije jasno je vidljivo da je tadanji Beč obuhvaćao uglavnom teritorij današnjega I. kotara (I. Bezirk). Bila su nesigurna vremena pa su vlasti svake godine odvajale znatna sredstva za poboljšanje gradskih bedema. Neka od velikih gradskih vrata preživjela su epohe, ali ne u obliku prolaza kroz utvrde, nego samo svojim imenima. U središtu današnjeg Beča, u unutarnjem prometnom krugu (Ring), ti lokaliteti se bilježe naprimjer kao Kärntnertor, Schottentor, Rotenturmtor. Od gradskih zidina i dvadesetak izvidničkih tornjeva nije ostalo ništa. U devetnaestom stoljeću, kad već odavno nije bilo najezde Osmanlija, a bili su prošli i Napoleonovi vojni pohodi, Beč je definitivno uklonio sve ostatke obrambenog urbanizma.

U šesnaestom stoljeću, jednom od najburnijih u cijeloj europskoj povijesti (najvažnije su natuknice protestantizam, kolonijalna osvajanja, nadiranje Osmanlija u Europu), nikome nije bilo potrebno tumačiti kako su utvrde važne. Poslije Mohačke bitke 1526. godine turska je vojska mogla ubrzano krenuti prema Beču, gradu koji je zbog svoga političkog značenja osvajačima bio pun simbolike.

¹¹ Navedeno prema: Anna Erlich, *Geschichte Wiens, Regensburg* 2011. (Citat prev. V. Ž.).